

Hinko Sernc, godec.
Foto: Matjaž Tančič, Šmartno na Pohorju, 2011

Video portreti živih legend so bili primarno predstavljeni na spletni strani Življenja na dotik, v sklopu evropske prestolnice kulture, in so v kratkem času pritegnili precejšno pozornost. Iz zvočnega dela feljtonov je radio Maribor pod vodstvom novinarka Nataše Kuhar pripravil sklop oddaj; v času evropske prestolnice kulture pa je v Mariboru nastala tudi zelo uspešna

Anton Horvat, kovač.
Foto: Matjaž Tančič, Razkrižje, 2011

razstava, ki jo je postavil oblikovalec Rok Klemenčič. Videi so bili predvajani še na nekaterih festivalih, med drugim dvakrat na Kitajskem. Zadnja nadgradnja projekta bo izid DVD-ja z vsemi 16 legendami, ki ga pričakujemo v začetku pomladi 2013. Vseh 16 zgod pa si lahko ogledate tudi na povezavi: <http://www.youtube.com/user/2011LEGENDE/featured>.

DEŽELA KOZOLCEV¹

Novi muzej na prostem v Šentrupertu

Na pobudo Občine Šentrupert in po prizadevanjih njenega prodornega in zagnanega župana Ruperta Goleta nastaja na južnem obronku naselja prvi muzej na prostem s kozolci. Predstavljeni in obnovljeni kozolci na polju pred Šentrupertom s svojo veličino dokazujejo, da so naši predniki v preteklosti znali in zmogli iz lesa oblikovati funkcionalne, a hkrati estetske, gospodarske stavbe oziroma sušilne naprave, kot jih nekateri poimenujejo. Muzej je projekt Občine Šentrupert, ki je bil oblikovan v partnerskem sodelovanju s posebej ustanovljenim strokovnim projektним svetom, novomeško enoto Zavoda za varstvo kulturne dediščine (ZVKDS), in s koordinacijsko vlogo Centra za razvoj Litija. Direktor projekta je Peter Geršič. Pri sami izvedbi je projekt povezal številne deležnike na lokalni ravni. Projekt je izvajan s finančno podporo dveh skladov: Evropskega sklada za regionalni razvoj in Evropskega kmetijskega sklada za razvoj podeželja. V edinstveni muzej z imenom »Dežela kozolcev« je že prestavljeno devetnajst kozolcev. V naravnem okolju v neposredni

bližini naselja so predstavljeni in obnovljeni vsi značilni tipi kozolcev iz Mirnske doline in širše okolice. Postavitev kozolcev ob rob naselja stremi k čim bolj verodostojnemu prikazu muzejskih objektov, njihovi medsebojni povezanosti in usklajenosti s širšim prostorom.

Izbor devetnajstih gospodarskih poslopij oziroma sušilnih naprav predstavlja razvoj in pojavne oblike kozolca: od enostavnih in preprostih oblik do kompleksno zasnovanega toplarja. V muzeju je zastopanih vseh šest tipov kozolca, trije enojni (enojni, enojni s plaščem, enojni vzporedni) in trije dvojni (nizki, kozolec na kozla in toplar). Dežela kozolcev se razprostira na 2,5 hektarja muzejsko urejenih površin, med kozolci pa vodi približno kilometer sprehajalnih poti. Najstarejši v muzeju predstavljeni kozolec je Lukatov toplar z letnico 1795, kar pomeni, da je rabil svojemu namenu več kakor dvesto let.

Kozolci so brez dvoma ena od izjemnosti stavbne dediščine slovenskega etničnega ozemlja in lahko rečemo, da ga tudi označujejo. Le v južnem delu Primorske in severovzhodni Sloveniji jih ne poznamo. S svojo pojavnostjo še vedno dajejo krajini in naseljem prav posebno prepoznavnost in identiteto. Pred več kot tristo leti jih je upodobil in omenil že Janez Vajkard *Valvasor*

¹ Informacije o projektu so dosegljive na spletnem naslovu: www.kozolci.si.

Rekonstruiran in obnovljen Zihrlետov topolar na tri okna se je uničilenju izognil s prestavitvijo v muzej na prostem.
Foto: Ljubo Lah, Šentrupert, 3. 10. 2012

v svoji znameniti *Slavi vojvodine Kranjske*, ko opisuje načine kmetovanja na Kranjskem. Kozolci so v preteklosti omogočili zlasti učinkovito sušenje pa tudi spravilo nekaterih poljskih pridelkov: različnih žit, sena, detelje, koruze, lanu, konoplje, stročnic itd. V sodobnosti kozolci nezadržno izgubljajo svojo prvotno vlogo zaradi spremenjene tehnologije kmetovanja in zlasti sušenja pridelkov. Prav zato večinoma propadajo in vse bolj postajajo shrambe ali celo ropotarnice, namenjene kmetijski mehanizaciji in, žal, tudi objekti za vsiljena in vizualno agresivna oglaševalska sporočila. Po drugi strani pa opazamo, da je ob domačijah ali novogradnjah vse več obnovljenih ali celo na novo zgrajenih kozolcev. To si je mogoče razlagati na način, da so za nekatere lastnike obnovljeni ali na novo postavljeni kozolci nekakšen statusni simbol in svojevrstni izraz premožnosti, ponosa in pripadnosti prostoru, v katerem živijo.

Z novo zasnovanim muzejem na prostem se soudeleženi pri projektu nenehno trudimo, da bi upoštevali doktrino varstva dediščine, dobro prakso iz razvitih okolij ter visoke mednarodne in domače standarde ravnanja z dediščino. Izhodišča in cilji projekta so bili zasnovani in sproti prilagojeni v okviru interdisciplinarnega strokovnega projektne sveta. Z njim so bila predhodno usklajena in v veliki meri ustrezno nadzorovana tudi vsa izvedena konservatorska, restavratorska in rokodelska obrtniška dela na obnovi kozolcev.

S projektom smo partnerji skušali udejaniti ICOM-ovo opredelitev muzejev na prostem in ob tem upoštevati priporočila Združenja evropskih muzejev na prostem, ki poudarjajo, da so muzeji na prostem znanstveno načrtovane, vodene in nadzorovane muzejske zbirke stavb oziroma gospodarstev, ki so, prezentirane na prostem v omejenem delu kulturne krajine, razglašene za muzejsko območje. Odprte morajo biti javnosti in slediti splošnim varstvenim ciljem kot tudi ciljem, ki si jih vsak muzej zase doleži samostojno.

V skladu z navedeno opredelitvijo muzeja na prostem bo tudi Deželna kozolcev v prihodnosti skušala izpolniti številne cilje lastnega delovanja. Te je mogoče na kratko strniti v petih točkah poslanstva muzeja.

Obojnice in rante so najbolj izpostavljeni deli kozolcev. Na Breznikarjevem kozolcu na kozla (spredaj) so bile v glavnem rekonstruirane.
Foto: Ljubo Lah, Šentrupert, 3. 10. 2012

Varstvo in ohranjanje kulturne dediščine kozolcev

Glavno poslanstvo muzejev na prostem je varovanje in ohranjanje kulturne dediščine, in to ne katere koli. Zlasti tiste, ki je posebej ogrožena in ji grozi uničenje ter je »inventurno že odpisana«. Z dejavnostjo muzejev na prostem je mogoče neposredno ohraniti le zanemarljivo majhen del kulturne dediščine. V zgodovini svetovnega gibanja za muzeje na prostem ni bilo nikoli resnih utvar, da je mogoče s tovrstnimi muzeji v celoti zadovoljiti potrebe po varstvu in ohranjanju ogrožene dediščine. Ta oblika varstva pa lahko postane posredno, prek učinkov promotorstva, ključni katalizator celovitega varstva in ohranjanja kulturne dediščine. Tudi v muzeju v Šentrupertu so svoje novo mesto lahko dobili le tisti kozolci, ki bi bili sicer v kratkem obsojeni na propad in so zgubili svoje zainteresirane skrbnike. Kljub temu da mednarodna doktrina varstva dediščine daje izrazito prednost varstvu nepremične kulturne dediščine *in situ* oziroma 'na kraju nastanka', je to v posameznih primerih nemogoče uresničiti. Ko so izčrpane vse možnosti varstva dediščine na kraju nastanka, je dopustna selitev v muzej na prostem. Ta kriterij je bil strogo upoštevan tudi pri izboru dediščine Dežele kozolcev. Drugi pomembni cilj izbora pa je bil ta, da so v muzeju zastopani vsi tipi kozolcev Mirnske doline.

Analize stanja ogrožene dediščine so po ugotovitvah mag. Dušana Štepca, konservatorskega svetovalca na novomeški območni enoti ZVKDS, pokazale, da je na posameznih območjih v zadnjih desetih letih propadlo ali bilo uničenih kar 15 odstotkov dediščine kozolcev, od preostale zapuščine kozolcev pa je 35 odstotkov skrajno ogroženih in jim grozi uničenje. Muzeji na prostem v svetu niso razumljeni kot nekakšne »pooblaščenec« institucije za varstvo izbrane dediščine, temveč kot institucije, ki varstvena prizadevanja spodbujajo, usmerjajo in jih s svojo dejavnostjo krepijo.

Prostor pod kozolcem je vselej omogočal najrazličnejša kmečka opravila. Tudi v muzeju na prostem bo rabil različnim potrebam in muzejskim dogodkom.

Foto: Ljubo Lah, Šentrupert, 3. 10. 2012

Izobraževalne, znanstvenoraziskovalne naloge in središče za posredovanje tradicionalnih znanj in veščin gradnje v lesu

Muzej na prostem lahko zbirko kozolcev predstavi obiskovalcem relativno »popolno« in na enem mestu, in to otrokom, ki obiskujejo vrtec, starostnikom, ki ob doživljanju muzeja obujajo lastne spomine. To je prednost tudi pred sodobnimi multimedijskimi in drugimi »virtualnimi« predstavitvami. Vendar tudi tako »popolne« in nazorne predstavitve lahko pri zahtevnih obiskovalcih puščajo popačeno sliko v razumevanju dediščine. Sprijazniti se moramo z znano trditvijo, da so tudi muzeji na prostem, kljub svoji realističnosti in nazornosti, le »resničnost z luknjami«. Zato terjajo ustrezno interpretacijo predstavljene dediščine.

S samo zasnovo projekta in izgradnjo muzeja na prostem je bilo doseženo pomembno poslanstvo na področju izobraževanja in raziskovanja – dodatna usposobitev vseh, ki so pri projektu sodelovali: od idejnih snovalcev in načrtovalcev, izvajalcev del, do tistih, ki skrbijo za komunikacijo med institucijami in spodbujajo participacijo lokalnega prebivalstva in društev.

Z izvedbo projekta je bila zapolnjena tudi precejšnja vrzel na področju obvladovanja tradicionalnih znanj in veščin. Pomanjkanje mojstrskega znanja tesarjev in krovcev je lahko eden od razlogov, da v prihodnosti ne bi zmogli obnavljali kozolcev. Šolski izobraževalni sistemi teh znanj že dolgo časa ne nudijo več. Zato je pomembno, da muzej na prostem generira tudi učni center, ki bo z izobraževanjem in delavnicami trajno ohranjal mojstrska znanja in veščine s področja tradicionalnega stavbarstva.

Promocijsko središče kulturne dediščine in nosilec kulturnega turizma Mirnske doline

S postavitvijo Dežele kozolcev skuša Občina Šentrupert dvigniti raven turistične ponudbe. Muzej na prostem ima ambicijo postati nova turistična destinacija in promotor kulturnega turizma širše regije. S svojo dejavnostjo in ponudbo lahko pomembno prispeva k organizirani prodaji lokalnih rokodelskih izdelkov ter poveže in dodatno razvije gostinsko in drugo turistično ponudbo.

Pogled na oder topjarja bo navdušil marsikaterega obiskovalca muzeja na prostem.

Foto: Ljubo Lah, Šentrupert, 3. 10. 2012

Kraj doživetij, razvedrila in oddiha

Dežela kozolcev bo s svojim letnim programom dogodkov v veliki meri dopolnila koledar prireditve v Mirnski dolini. S serijo načrtovanih dogodkov, vezanih na vsebino muzeja na prostem, in z demonstracijo najrazličnejših opravil pod kozolci bo obiskovalcem ponujala številne edukativne vsebine. S prazničnimi srečanji ter prireditvami v povezavi z lokalno tradicijo in dogodki lahko muzej dejansko postane kraj doživetij in razvedrila. Kot dodatno tržno nišo pa bo muzej ponujal prijazno in urejeno parkirišče za popotnike z avtomodi.

Središče lokalne društvene organiziranosti

Ključno pri snovanju muzeja na prostem je, da ga lokalna skupnost in različna društva sprejmejo za svojega, da v njem vidijo prihodnost, pripadnost in priložnost za delovanje. Projekt uspešno povezuje nekaj društev in preostale subjekte družbenega življenja: vrtec, šolo, strokovne institucije, gostinske in turistične ponudnike in druge podpornike projekta.

Občina Šentrupert želi z vzpostavitvijo muzeja na prostem začeti širša prizadevanja ohranjanja lesenih objektov nepremične kulturne dediščine v Mirnski dolini in jih povezati s prizadevanji, ki bi okrepila uporabo in obdelavo lesa v lokalnem gospodarstvu. Les so naši predniki znali uporabljati in ga umno izkoriščati. Zato sta vzporedno načrtovana Center za ohranjanje kulturne dediščine kozolcev ter projekt vzpostavljanja mreže *in situ* ohranjenih kozolcev. Oba projekta želita pri krajanah spodbuditi skrb za ohranjanje dediščine lesa in dvigniti raven ozaveščenosti za varstvo dediščine. Tudi na novo zasnovani Lesnopredelovalni center lahko prispeva k razvoju lesne predelovalne industrije. Občina želi z Deželjo kozolcev uresničiti še dve pomembni poslanstvi: ustvariti inkubator in katalizator najrazličnejših razvojnih idej ter projektov na področju varstva in ohranjanja lesene stavbne dediščine, hkrati pa dvigniti zavest o okoljskem vidiku povečane rabe lesa. Z uresničitvijo vzporednih projektov bo muzej v Šentrupertu lahko prerasel v ekomuzej, ki je najsodobnejša oblika muzeja, tesno povezana z lokalnim prebivalstvom in s skupnostmi.